

in the Mediterranean and less to general readers. Through pages, one will notice again the significance of geography and spatial dimension in historical studies. In the end, the readers will find answers for questions circling around whether an Ottoman Mediterranean ever existed. It is obvious that White has opened a window for researchers to investigate the subject further without feeling influenced by various current social, political, religious, and national prejudices and biases. After all, minor criticism for the book could be the meager use of maps. The maps in fact help the readers to visualize the geography in a specific time period. Last but not least, the cover of the book could have been simpler, appealing and reflective of the content of the book.

Shahab Ahmed. *What is Islam? The Importance of Being Islamic*. Princeton: Princeton University Press, 2016. xvii+609 sayfa.

Kamuran Gökdağ

Mardin Artuklu Üniversitesi
kamurangokdag@artuklu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1753-6496
DOI: 10.20519/divan.495385

İslam felsefesi, İslam tasavvufu, İslam bilimi, İslam sanatı ve İslam şiiri gibi terkiplerde ifade/ima edilen “İslam(i)” olanın *ne olduğu* sorusu gerek Müslüman düşünürler gerekse oryantalistler ve/ya batılı düşünürler tarafından çokça tartışılmış ve birbirinden oldukça farklı şekillerde cevaplandırılmış bir sorudur. Aynı soruyu *What is Islam? The Importance of Being Islamic* isimli kitabının merkezine alarak yeniden soran Shahab Ahmed; bu sorunun hem mevcut tartışmanın kapsamı, bağlamı, kavramları ve problemleri ile hem de bu soruya verilebilecek yeni cevaplarla ilgilenmektedir. Metodolojik olarak gelişen bu ilgi, önce söz konusu sorunun özellikle Arapça ve Ortadoğu coğrafyası (Arap, Türk, Fars) merkezli çağdaş cevaplarını mahkûm ederken, ardından bu soruyu Balkanlardan Bengal’e kadar uzanan coğrafyadaki Müslümanların tarihsel tecrübesini de içeren geniş bir alana doğru kaydırmaktadır. Böylece, ilgisi ve takip ettiği metodolojisi gereği, yazar kitabını üç ana bölümden oluşturmaktadır: Birinci bölümde

(*Questions*) “İslam(i) olan nedir?” sorusu altı alt soruda farklı bağlamlarda yeniden problematize edilmekte, ikinci bölümde (*Conceptualizations*) bu problematik için sunulmuş mevcut çözüm önerileri eleştirilmekte ve üçüncü bölümde ise (*Re-Conceptualizations*) müellif kendi çözüm önerisini yeni kavramsallaştırmalara giderek tartışmaktadır.

Birinci bölümde “İslam(i) olan nedir?” sorusu sırasıyla i) İslam felsefesi, ii) İslam tasavvufu, iii) İshraki ve Ekberi okul gelenekleri, iv) İslam şiir ve edebiyat geleneği, v) İslam sanatı ve vi) çeşitli İslam bilim geleneklerinde içki içmenin İslami açıdan durumuna ilişkin yaklaşımlar/yorumlar şeklinde altı alanla ilişkilendirilerek ortaya konulmaktadır. Söz konusu alanların önemli simalarının görüşleri üzerinden açıklanan soru, örnek olarak İbn Sina'nın Tanrı'nın bilgisine, âlemin ezeliğine ve cismani haşrin olup olmayacağına ilişkin çokça tartışılmış açıklamalarının İslami olup olmadığı sorulmaktadır. Aynı şekilde tasavvufta Hallac-ı Mansur, Beyazid-ı Bistami ve Mevlana; işraki ve ekberi geleneklerde Sühreverdi ve İbn Arabi; İslam şiir geleneğinde ise Hafız ve içki içmeye ilişkin Ebu Zeyd Belhi ve Nasiruddin Tusi gibi isimlerin İslam hukukuyla (*Islamic law*) çelişen bazı açıklamaları ile İslam sanatında, örnek olarak, resim çizmenin ve içki kadehleri yapmanın İslam'la çelişen durumları hakkında yine aynı soruyu sormaktadır. Böylece her bir soru kendi bağlamında “İslami” olanın referans noktasını soruşturmaktadır. Yazar bu örneklemedeki pozisyonunu, yukarıda söz konusu edilen simaların, İslam düşüncesi geleneklerinde herhangi bir aşırılığı veya istisnai bir durumu temsil etmedikleri, aksine bütün klasik medrese geleneği ve mevcut İslami akademi içinde en çok dolaşımda olan temel kurucu metinlerin müellifleri olduğu iddiasıyla sağlamlaştırmak istemektedir. Ona göre bu müellifler, zihin kurucu metinlerin müellifleridirler.

İkinci bölümde ise müellif önce genel olarak dinî olanın referans noktasının tespiti için şimdiye kadar gerek oryantalist gerekse Müslüman düşünürler tarafından ileri sürülen bazı kavramsal ikilikleri (dinî-seküler, din-kültür, kutsal-profana, tanrı merkezli-insan merkezli) örneklemleriyle eleştirmekte, ardından bu ayrımların da etkisinde gelişen, İslami olanın ne olduğuna ilişkin arayış ve tespitlerdeki eksiklikleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu tespitlerin başında ise *muayyen bir kültür olarak İslam, semboler sistemi olarak İslam, söylemsel bir gelenek olarak İslam ve ortodoksi olarak İslam* gelmektedir. Söz konusu arayışları detaylıca inceleyen müellifin eleştirisi en temelde tüm arayışların paylaştıkları ortak iki eksiklik üzerinde yoğunlaşmaktadır: Bu çalışmalar ya İslam'ı oldukça dar bir çerçevede bir öz ve nüve olarak tanımlama eğilimiyle sadece belirli tarihi kesitlerin “İslamiliğine” karar verip diğer tüm dönemleri marjinalleştirmekte ya da yukarıda söz konusu edilen ikili ayrımların içinde adeta esir kalarak İslam'ın insani ve tarihsel boyutunu ıskalamaktadırlar. Çünkü, müellife

göre, olayları/eylemleri/şeyleri tamamen ayrıştırarak onların İslami olup olmadığını belirleyebilecek herhangi bir ölçüte sahip değildir.

Kitabın özgün ve esas iddialarının işlendiği üçüncü bölüm ise müellifin kendi teorisini ortaya koyduğu bölümdür. Ahmed burada öncelikle İslam ile birey arasındaki dinamik ilişkiyi keşfetmek istemekte ve bu ilişkiyi *hermenötik ilişkilendirme* (hermeneutical engagement) şeklinde tanımlayarak, İktbal'den ödünç aldığı *kendi* (self/khûdî) kavramı üzerinden İslam ile birey arasında karşılıklı *anlam yaratma* (meaning-making) döngüsü oluşturmaktadır. Bu döngüye göre İslam bireyi meydana getirmekte (self making by Islam) ve birey de İslamı meydana getirmektedir (Islam making by self) (326-327, 345). Ahmed'e göre bu döngü hiçbir zaman yok olmamakta ve yukarıda söz konusu edilen ve edilmeyen tüm İslam düşünce gelenekleri her an bu döngünün içinden yeniden anlam üretmektedirler. Bu nokta Ahmed'in teorisinin temelidir. Müellif bu karşılıklı anlam yaratma döngüsünün nasıl, hangi araçlar ve prosedürlerle gerçekleşeceğini ise üç önemli kavramsallaştırma üzerinden analiz etmektedir: *Text*, *Pre-text* ve *Con-text*. Bu üç kavram yazarın teorisinin taşıyıcı unsurlarıdır. Ahmed'e göre *text* (Kuran ve Hadis) hakikattir fakat hakikatin tümü olmadığından *nihai hakikati* (ultimate truth) temsil etmemektedir. Ona göre hakikati tamamlayan diğer parça ise metni de aşan ve onun ötesindeki *pre-text*'tir. Müellif kelam, felsefe, tasavvuf ve fıkıh başta olmak üzere hemen hemen tüm İslam bilimlerinin ya doğrudan ya da *text* aracılığıyla, *texti* aşarak *pre-text*'le irtibatlandıklarını ve böylece ondan anlam çıkardıklarını düşünmektedir. Ancak, Ahmed'e göre hermenötik ilişkilendirme döngüsü için *text* ve *pre-text* tek başına yeterli değildir. Bütün bu süreçler bir *con-text*'te meydana gelmektedir, çünkü herkes bir *con-text* içinde yaşamakta olup hiç kimse yaşadığı *con-text*'in etkilerinden azade değildir. Ayrıca *con-text* semantik olarak *text* ve *pre-text*'i içermektedir. Fakat müellif tümel olarak hiçbir *con-text*'in herhangi bir zamanda ve yerde temsil edilemeyeceğini düşünmektedir. Bu sebeple yazar *con-text*'i ayrıca ikiye ayırmakta ve "İslam(i) olan nedir?" sorusunu bu bağlamlarda yeniden gündeme getirmektedir: *Yerel con-text* (con-text in locality) ve *bütünsel con-text* (con-text in totality). O hâlde, müellife göre, eğer "İslam(i) olan nedir?" sorusu *bütünsel con-text* katedilerek soruluyorsa, cevap *bütünsel con-text*'in tamamını içermek zorundadır. Ancak eğer soruda *yerel con-texte* kastediliyorsa bu durumda cevap "şu con-textteki İslam şudur." olmak zorundadır. Bu da yazarın vardığı sonucu özetlemektedir.

Kuşku yok ki "İslam(i) nedir?" sorusu yeni bir soru değildir ve uzun bir geçmişe sahip olan bu soru gerek oryantalistler gerekse Müslüman düşünürler tarafından farklı disiplinlerde ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır. Bu anlamda kitabın ilk iki bölümünün başarısı, farklı literatürlerde/disiplin-

lerde parça parça tartışılan bir problematiği başarılı bir sentez içinde bir araya getirmesi olarak kabul edilebilir. Bu bölümlerin zayıf noktası ise yazarın, konuyu yeterince problematize etme çabasıyla, güçlü metinlerin yanında son derece zayıf metinlere de temsil pozisyonu atfetmesi olarak belirlenebilir. Öte yandan, metnin ele aldığı temel problematiğe biz çözüm sunulan üçüncü bölüm ilk iki bölümü daha anlamlı kılmaktadır. Bu bölümdeki analizler ve çözüm önerileri ayrıntılı bir şekilde okunduğunda, İslam(i) olanın içeriğinin başta kültür olmak üzere tüm yerel farklılıklarla genişletilmesi, okuyucunun zihninde radikal bir gevşeklik/ılımlılık algısı oluşturmaktadır. Ancak söz konusu analizlerin, İslam coğrafyasının kayıp halkası olarak nitelenebilecek “Balkanlardan Bengal’e” uzanan alanda yaşayan Müslümanların İslam ile kültürel ve tarihsel tecrübesine de yoğunlaşması, onları okuyucu için daha anlamlı ve dikkat çekici kılmaktadır. Ayrıca bu bölümdeki analizler şu soruyu da okuyucunun zihnine getirecektir: “İslam(i) olmayan nedir?” Özellikle yazarın içki konusundaki açıklamaları ve bu açıklamalarına klasik metinlerden destek bulduğunu iddia etmesi belki ilgili çevrelerde bir tartışma yaratabilir. Fakat kitap kendi içinde tutarlı bir yaklaşım sergilemekte ve iddialarını İslam düşünce geleneğine başvurarak delillendirmektedir. Bu durum ise okuyucuyu anlamlı bir tartışmanın içine çekebilir. Netice itibarıyla Shahab Ahmed’in sözkonusu çalışmasının şimdiden literatürde önemli bir yer edindiği söylenebilir.